

১৪। অনুকপ শব্দ

১৪ : ১ জোৰকৈ বা সমপৰ্যায়ৰ অন্য, বস্তু বা কথা বুজাবলৈ কেতিয়াবা একোটা শব্দৰ আগত বা পিছত প্ৰায় তেনে ধৰণৰ (অৰ্থাৎ প্ৰায় তেনে উচ্চাৰণৰ) শব্দৰ বা শব্দাংশ ব্যৱহাৰ কৰা হয়। তাকেই অনুকপ শব্দ বোলে। যথা,

‘মাছ-তাছ নাই, ভাত কিহৰে খাবি?’ এই বাক্যৰ মাছ শব্দৰ লগত ‘তাছ’ অৰ্থহীন শব্দ ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে। মাছ-তাছ দুয়োটা একেলগে উচ্চাৰণ কৰাত মাছ আৰু মাছৰ পৰ্যায়ৰ অন্য বাদ্য বস্তুৰ ইংগিত কৰিছে। অনুকপ শব্দটো অকলে ব্যৱহাৰ হ’ব নোৱাৰে, কাৰণ ই অৰ্থহীন শব্দ। মূল শব্দৰ লগ লাগিলে অৰ্থসম্পন্ন হৈ পৰে।

তেনেকৈ—

ঘড়ী-চড়ী, টকা-চকা, ঘৰ-চৰ, কিতাপ-চিতাপ, পা-পইচা, ডা-ডাঙৰীয়া, জা-জলপান, ধাৰ-ধুৰ, তেল-কুৰ, ইনাই-বিনাই, অকাই-পকাই ইত্যাদি।

১৪ : ২ অনুকপ শব্দ তিনি প্ৰকাৰে সাধিত হয়।

(ক) অনুকাৰ-ৰূপ :

অনুকাৰ শব্দৰ দৰে প্ৰায় একে উচ্চাৰণৰ শব্দ মূল শব্দৰ আগত বা পিছত যোগ কৰি অনুকাৰ-অনুকপ পোৱা যায়।

(১) মূল শব্দৰ পিছত শব্দটোৰ আদিতে থকা ব্যঞ্জন ধ্বনিৰ ঠাইত দন্তমূলীয় চ আৰু আদি স্বৰ ধ্বনি ‘চ’ত যোগ কৰি শব্দৰ বাকী অংশ ব্যৱহাৰ কৰা হয়। যথা,
টকা-চকা, মাছ-তাছ, ভাত-চাত, কিতাপ-চিতাপ, পুথি-চুথি, ঠু-চৌ।

(২) মূল শব্দৰ আদি আখৰ চ, ছ থাকিলে অনুকপ শব্দৰ আদি আখৰ ‘ত’ হয়। যেনে—

চুলি-তুলি, চকু-তকু, চাকি-তাকি, চাহ-তাহ ইত্যাদি।

(৩) কেতিয়াবা অনুকাৰ শব্দৰ দৰে মূল শব্দৰ আদি স্বৰ ধ্বনি লৈ শব্দৰ বাকী অংশ উচ্চাৰণ কৰি শব্দ গঢ়া হয়।

এনে অনুকপ শব্দ মূল শব্দৰ আগত বহে। যেনে,
ইনাই-বিনাই, আকলি-বাকলি, অকাই-পকাই, উৰাই-ঘুৰাই।

(খ) আদি ধ্বনি দ্বিকৃতি :

কেতিয়াবা মূল শব্দটোৰ আদি ধ্বনিত স্বাসাঘাত (stress) দিয়াৰ ফলত জোৰদি শব্দটো বুজাবলৈ গৈ আদি ধ্বনিটো দ্বিকৃতি কৰা হয়। তেনেকৈ একশেষ অনুকপ সৃষ্টি হয়। যথা,

বাতৰি, কিন্তু বা-বাতৰি। পা-পইচা, জা-জলপান, ডা-ডাঙৰীয়া।

(গ) অনিয়মিতভাৱে :

কেতিয়াবা বেলেগ উচ্চাৰণৰ যুৰীয়া শব্দ ব্যৱহাৰ কৰিও অনিয়মিতভাৱে অনুকপ শব্দ গঢ়ি তোলে। যথা,

কপ-বান, তেল-কুৰ, বং-বহুইচ, চাকৰ-নাকৰ।

অনুকাৰ শব্দ

১৪ : ৩ জীৱ-জন্তুৰ স্বাভাৱিক মাত বা বিশিষ্ট ধ্বনি আদিৰ অনুকৰণত যিবোৰ শব্দ ব্যৱহাৰ কৰা হয় সেইবোৰকেই অনুকাৰ শব্দ কোৱা হয়। যেনে,

কাউৰীৰ কা কা, ঘড়ীৰ টং টং, বন্দুকৰ গুৰুম্ গুৰুম্। তেনেকৈ— মেৰ্ মেৰ্, কেৰ্ কেৰ্, ওম্ ওম্, হিৰ্ হিৰ্, গিৰ্ গিৰ্, খল্ খল্, মেও মেও, হুক্ হুক্ ইত্যাদি।

১৪ : ৪ জীৱ-জন্তুৰ স্বাভাৱিক মাত বা ধ্বনিৰ অনুকৰণত শব্দ গঢ়াৰ উপৰিও জীৱ-জন্তু বা পদাৰ্থৰ বাহ্যিক আকৃতি, কাৰ্য বা পৰিৱেশ আদিৰ মনোৰম চিত্ৰ দাঙি ধৰিব পৰা কিছুমান শব্দ স্বভাৱতে গঢ়ি লোৱা হয়। এনে শব্দৰ ধ্বনি-বৈচিত্ৰ্যই মনৰ মাজলৈ নিমিষতে একোখনি স্বাভাৱিক চিত্ৰ দাঙি ধৰে। সেই শব্দবোৰৰ ধ্বনিৰ হ্ৰস্ব দীৰ্ঘ অনুযায়ী বেলেগ ভাব-ছবি মনত জাগে। যথা,

কচাকচ কাটিছে। কচকচকৈ কাটিছে। কুচ কুচকৈ কাটিছে।

এনে অনুকাৰ ধ্বনিবোৰে কোনো কাৰ্যৰ ক্ৰিয়া-ধ্বনি সূচায়। বিভিন্ন বস্তু কটা কাৰ্যৰ ধ্বনি অনুযায়ী সৃষ্টি হোৱা শব্দ কাৰণে এনে শব্দক ধ্বন্যাঙ্কক শব্দও কোৱা হয়।

এনে ধ্বনি উচ্চাৰণ কৰাৰ লগে লগে শ্ৰোতাৰ মনৰ মাজত বৈচিত্ৰ্যপূৰ্ণ ভাব-ছবি জাগি উঠে। যেনে,

ফিৰ্ ফিৰ্, ফিৰ্ ফিৰিয়া ধুতী। লিক্ লিক্, লিক্‌লিকিয়া জোক। চক্ চক্, চক্‌চকিয়া বগা। ঢক্ ঢক্, ঢক্‌ঢকিয়া বগা। টিক্ টিক্, টিক্‌টিকিয়া বঙা। মেচ্ মেচ্, মেচ্‌মেচ্ কৰে ক'লা।

এনে ধৰণৰ অনুকাৰ ধ্বনিবোৰ জতুৱা যি কোনো শব্দ বা কথাৰ লগত এইবোৰ যেনেতেনে ব্যৱহাৰ কৰিব নোৱাৰি।

১৪ : ৫ মানুহৰ শৰীৰৰ অস্থিৰোধ অংগ অনুযায়ী বেলেগ বেলেগ ধ্বনিৰে প্ৰকাশ কৰা হয়। যেনে,

গা ৰাই জাই কৰে বা চম্ চম্ কৰে, বুকু চম্ চমায়, বুকু টিপ্ টিপ্ কৰে, হাত ভৰি ট্‌ ট্‌নায়, গা কুট্ কুটায়।

১৪ : ৬ বিভিন্ন ব্যঞ্জন ধ্বনি উচ্চাৰণৰ যোগেদি বেলেগ বেলেগ ভাব-চিত্ৰ দাঙি ধৰিব পাৰি।

(১) চ-বৰ্গ উচ্চাৰণ— চল্ চল্, জল্ জল্, চট্ চট্, ফট্ ফট্, জম্ জম্, চপ্ চপ্, চিৰ্ চিৰ্ ইত্যাদি এইবোৰে আকস্মিকতা, দ্ৰুততা বা তীব্ৰতা সূচায়।

(২) ট-বৰ্গ— টগ্ বগ্, টুক্ টাক্, টুং টাং, ঠক্ ঠক্, ঠুক্ ঠাক্, ঠং ঠং, ঠনৰ্ ঠনৰ্, টপ্ টপ্, টক্ টক্, টপ্ টপ্। কঠিন বস্তুত পৰি আকস্মিকতা বুজায়।

(৩) ত-বৰ্গ— তুল্ তুলীয়া, থপ্ থপীয়া, ধুম্ ধাম্, ধব্ ফব্ ইত্যাদি।

কোমল হোৱা কঠিন বা কোমল বস্তুৰ লগত কঠিনৰ আঘাত হোৱা ভাব-ছবিসূচক ধ্বনি।

(৪) প-বৰ্গ—কঠিন ফোঁপোলা বস্তুৰ মাজত আবদ্ধ থকা বায়ু হঠাৎ নিৰ্গত হ'লে ধ্বনিসূচক।

পেঁক্, পেঁক্, ফোঁচ্ ফোঁচ্, বক্ বক্, ভন্ ভন্, ভেঁ ভেঁ, ফিচ্ ফিচ্, ফুচ্ ফুচ্।

(৫) অন্তস্থ বা উশ্ব বৰ্গ—কৰ্কশতা বা কঠিনতা প্ৰকাশ কৰিবলৈ এইবোৰ ধ্বনি সাধাৰণতে ব্যৱহাৰ হয়। যেনে,

লট্ পট্, লেং লেঙীয়া, লপা থপা, সো সো, সুৰ সুৰ, সোতোৰা সোতোৰ, হিজি বিজি, হেৰ্ ফেৰ্, হন্ হনাই ইত্যাদি।

অনুশীলনী

- ১। অনুকপ শব্দ বুলিলে কি বুজাঁ? কি কি প্ৰকাৰে সাধিত হয়?
উদাহৰণ দি আলোচনা কৰাঁ।
- ২। অনুকাৰ শব্দ বুলিলে কি বুজাঁ? অনুকাৰ শব্দবোৰে কি দৰে ভাব-চিত্ৰ দাঙি ধৰে উদাহৰণ দি আলোচনা কৰাঁ।
- ৩। কি কি উপায়ে এটি পদৰ শব্দক আন এটি পদলৈ পৰিৱৰ্তন কৰিব পাৰি লিখাঁ।